

Tomislav JOZIĆ

OPASNOSTI I IZAZOVI SUVREMENOJ OBITELJI

Osvrt na stanje u BiH i Hrvatskoj

Sažetak

Idealno stanje društva uvijek je bila utopija koje se, unatoč tomu, ne treba odricati. Ako je već ljudsko iskustvo potvrdilo da u svakom narodu temeljnu odrednicu tvori obiteljska zajednica, onda danas ne možemo zanemariti ni težnju prema utopiji idealnoga stanja u toj zajednici. Sve je, međutim, posljednjih decenija otežano dubokim promjenama u svijetu koje, nes(p)retnim pojmom globalizacije, unose ozbiljan nered i u obitelj.

Prateći ova pitanja, Crkva u novijim dokumentima upućuje na potrebu opće i zajedničke akcije, nastojeći pritom sačuvati prokušane vrednote na kojima postoji i društvo samo. Obitelji u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj nisu nipošto izuzetak od izazova u rješavanju brojnih općih problema nastalih dijelom i kao posljedica globalizacije, ali i specifičnih okolnosti ovih područja. Ovdje je riječ samo o nekim najočitijim pojavama pred kojima se ukupno društvo nalazi zatečeno i gotovo nespremno: neskloni obiteljski socijalni kontekst, migracija, rat i politika raseljavanja, zastarjelo ili nedorečeno obiteljsko građansko zakonodavstvo, općenita zavjera protiv života, droga, te i određene unutarnje dvojbe u obiteljskom pastoralu.

Analiza društva upućuje na zaključak da je tradicionalna obiteljska ravnoteža poremećena. Takvoj ocjeni sve se više pridružuju i glasovi prema kojima klasična struktura pastorala obitelji više nije primjerena vremenu; da u Crkvi pomalo kasnimo s novim metodama rada; te da je posljednji trenutak napustiti „klerikalni koncept dušobrižništva“. Kada će i u kojoj mjeri neke nove inicijative zaživjeti, pitanje je prije svega sposobnosti organiziranja u samoj Crkvi.

Uvod

Jedna od zvučnih izjava Crkve na kraju dvadesetoga stoljeća o ovoj temi kaže da je „spas osobe te ljudskog i kršćanskog društva

usko povezan sa sretnim stanjem u bračnoj i obiteljskoj zajednici“.¹ Ova je formulacija teorijski sasvim ispravna, ali je praktično povezana s brojnim pitanjima i problemima koji nemaju kraja; ima ih ustvari onoliko koliko i bračnih ili obiteljskih zajednica. Ne samo da se obiteljsko-bračni problemi uočavaju izvan crkvene zajednice, nego su oni ponekad teži i u samom katoličkom okruženju. Ovo je moguće ustvrditi jednostavno zbog činjenice, što se katolička obitelj nalazi pred idealno postavljenim zahtjevima koji nerijetko ostaju samo cilj kojemu se teži.

Iako se idealno obiteljsko stanje, kao svojevrsna utopija u ukupnoj katoličkoj zajednici, vjerojatno nikada neće do kraja ostvariti, Crkva se ne može odreći puta prema tako zamišljenom stanju. S druge strane, njezini pastoralni djelatnici nose glavni teret takva puta, te uočavaju i ono što teorija ne može uvijek ni predvidjeti; uočavaju prije svega brojne promjene „na terenu“ i nesklad između idealnoga i stvarnoga. To je razlog trajnim promišljanjima u Crkvi kao i za nastanak uvijek novih crkvenih dokumenata. U njima se potvrđuje da stvarnost često demantira teoriju. Tako se i može razumjeti tvrdnja, da brak o kakvom govori II. vat. sabor u *Gaudium et spes*, nije više onaj iz enciklike *Arcanum* (1880.) Leona XIII.² U međuvremenu su se, naime, dogodile „duboke promjene“ u svijetu koje unose „ozbiljni nered u obitelj“, kako je rečeno na Saboru.³

Od njegova završetka pa do danas, došlo je i do nekih novih okolnosti u svjetskom razvitku ili, kako neki kažu, u ljudskom napretku, iako svaki napredak i ne zaslužuje uvijek takav naziv. Razvitkom i napretkom je samo pojačana *socijalizacija* sveopćeg društva, koja znači višestruko i progresivno umnažanje međusobnih individualnih, društvenih i kulturnih odnosa. Cijeli svijet sve više postaje veliko susjedstvo. Promjene su postale toliko značajne „da je opravdano govoriti o novom razdoblju ljudske povijesti“ (GS, 54; 25).

Socijalizacija je po sebi pozitivna pojava, ali nju prate brojne i često nepotrebne ovisnosti, utjecaji i opasnosti. Pri takvom stanju stvari, crkveni se nauk o vrijednostima braka i obitelji, a još više njegova primjena, našao u vrtlogu novih okolnosti, od čega nije izuzeta ni naša mjesna Crkva. Nekako u isto vrijeme sa završetkom Sabora, šezdesetih godina, kod nas nastupa početak još jedne pojave, naime da je „hrvatska obitelj u pokretu“. Dodaju li se tome i pos-

1 *Gaudium et spes*, 47.

2 Usp. J. O'RIORDAN, *Evoluzione della teologia del matrimonio*, Cittadella, Assisi 1974., str. 6.

3 *Gaudium et spes*, 5, 47; usp. IVAN PAVAO II., *Familiaris consortio - Obiteljska zajednica*, KS, niz Dokumenti 64, Zagreb 1981., 1.

ljednji masovni pokreti proizašli iz ratnih događanja, slika je sasvim upotpunjena. Drugim riječima, u takvim je okolnostima nastupilo i nastavlja se dalje i najnovije, već ranije započeto društveno, kulturno i duhovno raslojavanje obiteljskog života kao posljedice društvenih promjena. U takvim okolnostima brak i obitelj nisu više jedinstveno i jedincato mjesto ni ekonomske sigurnosti ni odgojne uloge.

Tako se vrtimo u začaranom krugu tzv. napretka i istovremenog propadanja obiteljskih vrijednosti na koje smo bili navikli. Što naša Crkva može i mora činiti? Za početak je kao minimum dovoljno, ali i nužno, uočiti stanje, a potom *programirano* i *jedinstveno* djelovati. Možda je upravo ovdje potreban i najveći zahvat. Ono što je pritom vjerojatno najosjetljivije pitanje, jest potreba pozitivne suradnje Crkve sa demokratskom vlasti na zajedničkom programu. On nipošto ne bi smio biti kratkoročan, a još manje parcijalan. U tom smislu, ovakav zahvat je ozbiljno pitanje, a da on ne bi uključivao probleme *na ukupnim prostorima* na kojima postoje hrvatske obitelji. Makar ovo može izgledati utopija, ovaj trenutak pruža za to možda posljednju ozbiljnu priliku.

I. Društvene obiteljske okolnosti

I.1. Neskloni socijalni kontekst

Već su spomenuti najširi objektivni okviri kojima se tumače promjene u svijetu. Međutim, da bi se u tim promjenama prepoznali neposredni utjecaji na suvremenu obitelj, napose u zapadnom društvu, istraživanja druge polovice 20. stoljeća pokazuju u tom pogledu deset najznačajnijih pojava. (1) Na prvom mjestu stoji povećani broj razvoda brakova; (2) slijedi zatim pojava kontrole rađanja u čemu se istovremeno umanjuje uloga obitelji; (3) potom, pad obiteljskog autoriteta; (4) povećanje predbračnih i izvanbračnih veza; (5) povećani broj žena u profesionalnom radu; (6) narastanje individualizma i samostalnosti u obitelji; (7) premještanje težišta skrbi s obitelji na državu; (8) promjena odgojne uloge; (9) utjecaji rekreativnih aktivnosti (slobodno vrijeme) i napokon, (10) uloga novog pristupa u proizvodnji i zapošljavanju.⁴

4 W. F. OGBURN - M. F. NIMKOFF, *Technology and the Changing Family*, Houghton Mifflin, Boston 1955; prema P. C. BELTRÃO, *Sociologia della famiglia contemporanea*, Università Gregoriana, Roma 1968., str. 26.

Svaka od ovih općih svjetskih pojava sve više postaje tipična i za naše domaće prilike, iako možda ne navedenim redosljedom i s jednakim problemima. U ovakav opći socijalni kontekst koji nipošto nije sklon klasičnom poimanju braka i obitelji, ulaze još neke pojave. Dovoljno se sjetiti utjecaja koje društvu nameću mediji, zatim liberalno građansko zakonodavstvo koje stvara osjećaj da je i moralno dopušteno ono što zakon dopušta (pobačaj, eutanazija, umjetni zahvati u ljudsko rađanje), tu su i politički interesi, nezaposlenost, potom otpori institucionalnom poimanju obiteljske zajednice, ali i brojni drugi utjecaji.

Crkva, koju tvori i velik broj obiteljskih i bračnih zajednica koje su zahvaćene svim ovim promjenama, nije ostala indiferentna prema ovim pitanjima. U tom je pogledu od velike važnosti saborski dokument *Gaudium et spes*, konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu. Svu ulogu ovog dokumenta vjerojatno nismo odmah - a pitanje je koliko smo i danas - ni izdaleka ozbiljno shvatili, pogotovo što i sada uočavamo probleme na koje je upozoreno još prije 35 godina. Cijelo je jedno poglavlje ovog dokumenta posvećeno pitanjima kojima se upravo sada bavimo (br. 47-52). Nije slučajno Sabor među sedam „gorućih problema“ našeg vremena kojima valja tražiti rješenja, na prvo mjesto stavio brak i obitelj. Slijede zatim pitanja odnosa među svjetskim kulturama, pa ekonomski, socijalni i politički život, zatim solidarnost među narodima i napokon pitanje mira (GS, 46). Nije također slučajno Ivan Pavao II., za katolike sigurno najveći čovjek stoljeća, u svojih 30 dokumenata mnogo prostora u njima posvetio obiteljskim temama.⁵

Iz posebne osjetljivosti prema ovim pitanjima, samo godinu dana po izboru za papu, u Vatikanu je sazvan Prvi svjetski kongres za dušobrižništvo selilaca i turista (12-17. 3. 1979). Ono što je Ivan Pavao II. tada rekao sudionicima u svom govoru, zvuči tako nevjerojatno svježe, kao da je to izgovorio danas. Na društvenu nesklopnost u kojoj su se našli novi doseljenici kao pripadnici svojih mjesnih Crkava, Papa je upozorio kroz četiri nove kušnje i rizike, ali i kao prigodu da se oni organizirano izbjegnu.⁶

5 Dovoljno je navesti bar neke dokumente, objavljene i u izdanjima KS, Zagreb, u kojima izravno ili neizravno dotiče ova pitanja; *Familiaris consortio - Obiteljska zajednica* (1981.); *Mulieris dignitatem - Dostojanstvo žene* (1988.); *Veritatis splendor - Sjaj istine* (1993.); *Evangelium vitae - Evanđelje života* (1995.); *Ljudska spolnost: istina i značenje* (1995.).

6 Usp. VIJEĆE BK ZA HRVATSKU MIGRACIJU (prir. prijevod), *Odgovornost Crkve u svijetu migracija*, KS, Zagreb 1980., str. 15-17.

1. Migracija je masovna i trajna pojava. Novodoseljenima prijeti *iskorijenjenost* od pripadnosti vlastitim vrednotama koje su ranije imali; prijeti im opasnost od *dehumanizacije - raščovječenja*, jer se u novom kulturnom okruženju više brine o stvarima, nego o ljudskoj osobi. Ono što možda najviše pogađa preseljene obitelji jest *dekristijanizacija*, postupni gubitak osjećaja za kršćanske vrednote. S druge strane, za domaće postoji opasnost zatvaranja i nepovjerenja, unatoč prilici za međusobno ljudsko i duhovno obogaćenje.

2. Da bi se izbjegao gubitak gostoljubivosti koji je stoljećima karakterizirao crkvene zajednice, potrebna je suradnja obiju mjesnih Crkava: one iseljenja i Crkve useljenja. Papa stoga kod ovoga problema postavlja ozbiljno pitanje za obje strane: koriste li one sva sredstva „koja često ostaju na rubu“ za potrebe pastoralna doseljenih obitelji?

3. U svrhu očuvanja „religiozne životnosti zajedništva migranata“, treće neizbježno pitanje povezano je s pastvom koju ne mogu voditi samo tzv. „odsječeni misionari“. Tako su nazvani pastoralni djelatnici koji bi bili prepušteni sami sebi, bez priprave i bez podrške i jedne i druge mjesne Crkve.

4. Napokon, tu je i zahtjev prilagodbe sasvim novim metodama. Prema njihovu mišljenju mora se pronaći put održavanja dosadašnjeg *kontinuiteta*, ali i potrebnog *prilagodavanja* novoj sredini. U tom smislu Papa upozorava na jedan neobično težak, ali jedini mogući put: pri susretu dviju kultura, ono što je za doseljene novo, to treba „skladno primiti“, ali pritom staro „ne zanemariti“. Međutim, da bi se to ostvarilo, ima još jedan nipošto manje važan zahtjev pred mjesnim Crkvama i pred pastoralnim djelatnicima. Kako oni ne bi i dalje ostali „odsječeni misionari“, za uspješno praćenje iseljenika Papa za njih traži „nužnu pripravu i trajno formiranje“.

Što to znači za naš tip iseljeničkog pastoralna? U ukupnoj pastoralnoj problematici iseljenika, prije svega pokazalo se kao izuzetno dobro rješenje to, što naše domovinske biskupske konferencije djeluju objedinjeno i zajednički. U tom smislu, određeni oblici „trajnog formiranja“ iseljene pastve postoje i relativno dobro funkcioniraju. Još uvijek, međutim, ne postoji nikakva institucija koja bi se brinula za „nužnu pripravu“ onih koji u službi „pastoralnog servisa“ prate naše iseljenike. S druge strane, sve je očitiije da i neke najnovije pojave u Crkvama useljenja ukazuju na tu potrebu. Naime, koliko god ne možemo dovoljno naglasiti svoju zahvalnost domaćoj Crkvi za pokazanu susretljivost, primjetno je nastojanje da se doseljeni sada integriraju u domaću Crkvu. Razloge takva stanja možemo samo naslućivati: ti se razlozi vjerojatno nalaze i u manjku domaćih svećenika; u

novčanim izdacima kojima se prati useljene; zatim, za naše shvaćanje pretjerano „skupa“ birokratizirana Crkva; ali i opći utjecaji politike i ekonomskog okruženja, što sve nužno diktira suzdržanost.

Nije stoga bez temelja tvrdnja da bi potpuna integracija u domaće Crkve, za naše obitelji - a naročito za mladu generaciju - bilo krajnje loše rješenje: činjenice proizišle iz dugotrajnoga iseljeničkog iskustva pokazuju, da naša sklonost biti „na okupu“ čuva pozitivno tradicionalne religiozne i obiteljske vrednote, kojima se neki nostalgичno danas još samo dive. Pored drugih i to su razlozi za još tješnjom suradnjom iseljene i useljene Crkve, ali i za formiranje organizirane „nužne priprave“ za ovu vrstu pastorala. Time bi se barem ublažila izjednačavanja sa svjetskim iskustvima u omalovažavanju braka kao posljedica tzv. globalizacije ili nesklonog društvenog okruženja za život obitelji u pokretu.

1.2. Migracija i obitelj

Daljnji izvanjski razlog koji snažno utječe na obiteljsku zajednicu, mnogo više nego što se to obično i misli, jest migracija. To je toliko poznata činjenica i opća pojava, da o njoj ne treba nikoga uvjeravati. Nije, međutim, nepoznato da pokretljivost naših obitelji ide u red samog europskog vrha iseljavanja, obično u zapadnoeuropske zemlje. Počelo je s političkim i ekonomskim razlozima, da bi im se potom u posljednjim godinama pribrojili i oni tragično ratni. Nažalost, o tome nema uvijek cjelovitih socioloških praćenja i istraživanja, ni državnih ni crkvenih, ali su nam iskustva toliko očita, da ih svatko može potvrditi. Tako se, korak po korak, i u našim obiteljima stvara mentalitet prilagođavanja, pri čemu se s „kulture života“ relativno brzo prelazi na „kulturu smrti“, o čemu uporno govori Ivan Pavao II.⁷ Nije riječ o posljedicama koje se zbog migracija uočavaju samo u novoj postojbini, nego - zbog naših karakterističnih dubokih i čestih veza, emocija i utjecaja - te se posljedice prenose i u domovinu iz koje se doduše „privremeno“ odlazi, ali dugo ili trajno ostaje.

Ono što je za nas posljednjih godina važno u demografskom smislu jest činjenica, da su zemlje EU sve suzdržanije prema useljavanju stranaca, iako Bečki Međunarodni centar za politiku migracija tvrdi da i pored toga njih tamo ilegalno ulazi oko pola milijuna - prema analizi londonskog magazina „Economist“.⁸ Razloge strože

7 IVAN PAVAO II., *Centesimus annus - Stota godina* (enciklike *Rerum novarum*), KS, Zagreb 1991., 39, te *Evangelium vitae* (1995.) - *Evandjelje života*, 12, 89, KS, niz Dokumenti 103, Zagreb 1997.

8 Podatke prenosi sarajevski dnevnik *Oslobođenje*, 22. 5. 2000., str. 18.

kontrolu ulaska u te zemlje, analitičar vidi u recesiji, povećanoj nezaposlenosti domaćih, u uvođenju strane kulture i običaja, ali i u strahu od gubitka glasača. Ne treba zanemariti ni to da Njemačku i Austriju danas sačinjava 9% stranaca. S druge strane, predviđa se da bi do 2050. godine zemlje EU morale uvesti 1,6 milijuna radnika i to zbog sve starijeg radnog stanovništva, čemu je opet uzrok umanjeni natalitet.

Prema tome, demografsko i migracijsko pitanje je složen proces i upravo radi cjeline problema o kojemu je riječ, naša populacijska politika, ali i Crkva, sve ovo moraju imati na umu. Selilačka je stvarnost bitni dio odgovornosti Crkve - biskupa, svećenika, ali i drugih njenih članova. Iz te svijesti i nastaju brojni dokumenti i organiziraju se susreti, kako bi se najprije uočila, a zatim i rješavala vrtoglava množina problema, nastala za obitelji i narode kao posljedica migracija. Organiziranu aktivnost mjesnih Crkava u tom pogledu nitko ne može zamijeniti, pa ni državne strukture, jer su one u nekim slučajevima više od štete nego od koristi. Tako na primjer, mi danas možemo samo nagađati što bi se bilo dogodilo, kakva bi katastrofa nastupila za zajednicu obitelji, da Crkva u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini nije pravovremeno i zajedno reagirala na povećano iseljavanje svojih pripadnika, još prije sljedećih riječi Pavla VI. iz 1973. godine: „Ohrabrujemo Crkve koje su udarene izlaskom svog pučanstva da razvijaju, pomlađuju, ako je potrebno da iznova stvaraju pastoralne servise za pripremu i praćenje tih radnika i njihovih obitelji. često postoji neugodan nerazmjer između broja selilaca iz određenog naroda i broja misionara, laika, redovnica koji se posvećuju njihovoj evangelizaciji.“⁹

Kako ne bismo ostali samo pri teoriji, važno je uočiti da je iseljavanje iz Hrvatske te Bosne i Hercegovine jedan od bitnih razloga sve lošijeg demografskog stanja tih područja.¹⁰ Iako je u dvadesetom stoljeću migracija Hrvata ovdje postojala gotovo kontinuirano, ona se u posljednjih 30 do 40 godina ubrzano i negativno odražavala na obiteljsko-bračni život. Ako se pod normalnim razvojem stanovnika neke zemlje „podrazumijeva postupnost i dugoročnost demografskih promjena“ kroz rađanje i umiranje,¹¹ onda je za Hrvatsku, a nešto manje za BiH, u tom razdoblju karakterističan smanjeni natalitet.

9 *Acta Apostolicae Sedis*, 65 (1973) 591; prema VIJEĆE BK ZA HRVATSKU MIGRACIJU, *Odgovornost Crkve u svijetu migracija*, str. 32.

10 Opširnije podatke, te statističko-selilačke i demografske pokazatelje, obradio je profesor Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, A. AKRAP, *Brak i obitelj u demografskom kontekstu*, u: *Bogoslovska smotra*, 2-3 (1999) 313-336.

11 *Isto*, str. 314.

Pored navedenih, uzroke treba tražiti i u gospodarskoj politici, te u stihijskom koncentriranju iz ruralnih u urbane sredine. U Hrvatskoj su za taj oblik migracija tipični gradovi Zagreb, Rijeka i Split. Specifična pojava kojom se u Slavoniji tumači umanjeni natalitet jest i bojazan od diobe posjeda. Sve je to dovelo do nepovoljnog porasta umirovljeničkog na račun radno sposobnog dijela populacije. Predviđanja govore da će se ovaj proces na štetu pronatalne strukture stanovništva povećavati sve do 2045. godine.

Međutim, može izgledati da sve lošiju populacijsku sliku opovrgava povećani broj ukupnog stanovništva Hrvatske, ali to je samo prividna činjenica koja zavarava. Naime, „veliku zabunu“ o demografskom stanju - dakle o bračnoj i obiteljskoj problematici - stvorilo je u posljednje vrijeme krivo tumačenje tzv. vitalne statistike u Hrvatskoj za godine 1996. i 1997. Analiza prof. Akrapa je pokazala da broj rođenih u tim godinama nije sasvim točan: od ukupnog broja evidentiranih rođenja u državne su matice upisivana i djeca rođena u inozemstvu, jer su imala hrvatsko državljanstvo. Pritom nije naveden podatak da se dio prirodnog prirasta odnosi na inozemstvo. Tako se stekao kriv dojam o većem prirodnom prirastu u Hrvatskoj, nego što je to ustvari bilo. Slično stanje potvrđuju i evidentirana saznanja da je između 1971. i 1997. u Hrvatskoj prirast iz inozemstva iznosio čak 27,7%, dakle gotovo trećinu rođenih. U prilog sve negativnijeg salda broja stanovništva govori još jedan podatak: sredinom 20. stoljeća (1948./49.) prosječni prirodni prirast na 1000 stanovnika bio je 11,2, da bi 1997. iznosio samo 0,8. Doda li se svemu ovome i činjenica da se na privremeni rad odlazi u najvitalnijoj fertilnoj dobi, te da rođeni u inozemstvu (ne samo oni) tamo uglavnom ostaju, a u međuvremenu i drugi odlaze, tada treba reći da se samo dubljom analizom statističkih podataka može doći do prave demografske slike Hrvatske.

I konačno, kao utjecaj migracija na stanje nataliteta karakterističan je još jedan pokazatelj: u Hrvatskoj je u razdoblju između dva popisa od 1981. do 1991. godine, uvećan broj stanovnika za 107.910 osoba (2,5%). Daljnjom analizom se, međutim, pokazalo da je izvorno domicilno stanovništvo ustvari veće za broj od 70.396 (1,6%), a ostatak od 37.514 osoba (0,9%) treba pripisati pozitivnom migracijskom saldu i to najvećim dijelom zbog useljavanja iz Bosne i Hercegovine. Popis iz 1991. pokazuje da u Hrvatskoj gotovo 70% stalnog stanovništva rođenog izvan granica, dolazi iz Bosne i Hercegovine. Ova konstanta priliva, općenito je poznata i kroz povijest. U tom pogledu, dotičemo i jedno osjetljivo pitanje naših dana koje se svodi na politički utjecaj preseljavanja.

1.3. Politika raseljavanja

Preseljavanje ljudi, bilo unutar jedne zemlje bilo iz jedne u drugu, u svojoj se biti gotovo uvijek može svesti na konačno pitanje političkih interesa: ekonomskih, proizvodnih, agrarnih, demografskih i drugih sličnih oblika državne politike. Ovdje je međutim riječ o migracijama kao ratnim posljedicama posljednjih godina. Za demografsko stanje, te su posljedice bile katastrofalne, naročito za Hrvate iz Bosne.

Slijedom objavljenih državnih statističkih podataka za Bosnu i Hercegovinu, na tim je prostorima od početka rata 1992. do sredine 1995. godine raseljeno 1.446.883 stanovnika. Računajući prosjek članova obitelji, to znači da je u pitanju gotovo 400 tisuća obitelji.¹² Međutim, stanje je mnogo teže kad su u pitanju katoličke obitelji iz vrhbosanske i banjalučke biskupije. U prvoj je u veljači 1994. godine od 528.492 evidentirana Hrvata katolika ostalo samo 139 tisuća, a u drugoj (banjalučkoj) tek 16 tisuća od broja 98.068. Prema tome, na približnom pravcu Livno-Prozor-Konjic-Sarajevo i sjeverno do Save, od 626.560 predratnog broja katolika ovih dviju biskupija, raseljeno je 471.560 (ostalo 155.000), a to je oko 130.000 raseljenih obitelji ili oko 2/3 ukupnog hrvatskog stanovništva iz Bosne, ne računajući Hercegovinu u kojoj je stanje relativno povoljnije.¹³ Broj povratnika do danas je zanemariv.

Statistički su podaci obično „dosadni“, ali za brojne obitelji i još brojnije pojedince iza svakoga od ovih brojeva stoje žive ljudske sudbine. O većini od tih sudbina nikada se neće čuti, neće se održavati okrugli stolovi ni akademske rasprave. Glavnina patnje ostat će i dalje sama sa sobom, kao što je na tim stranama ostajala i ranije. Ono, međutim, što bi moglo biti grijeh šutnje - ako to već nije - jest politika raseljavanja, u ovom slučaju često spominjana kao „etničko čišćenje“ ili čak i „humano preseljenje“.

U posljednjih je deset godina Bosna i Hercegovina hit-tema ne samo za statističare, nego i za razne pisce. O njoj je kroz to vrijeme napisano preko 200 knjiga na engleskom, oko stotinu na ostalim svjetskim jezicima, osim knjiga na južno-slavenskoj jezičnoj skupini.

12 Do podataka se dolazi iz razlike predratnog broja stanovnika BiH (1991. - 4.377.033) i kasnijeg stanja (1995. - 2.930.150), te prosjeka članova obitelji (4.377.033 : 1.207.098 - 3,62); prema: *Statistički godišnjak/ljetopis 1993-1998.*, Federalni zavod za statistiku, Sarajevo 1998., str. 37.

13 Podaci izračunati prema: F. MARIĆ, *Hrvati-katolici u Bosni i Hercegovini između 1463. i 1995. godine*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb 1998., str. 767 i 782; usp. i *Bogoslovska smotra*, Zagreb, 2-3 (1999) 382.

U jednoj od njih zabilježene su 1994. godine riječi Ivana Pavla II. u zaštitu „katolika i uopće pučanstva toga kraja koje se, nažalost, silno smanjilo zbog neljudske politike takozvanog ‘etničkog čišćenja’“.¹⁴ I kada se očekivalo da će s prestankom rata prestati i programi preseljenja, kard. Puljić i biskup Sudar zajedno potpisuju javni „Prosvjed domaćoj i svjetskoj javnosti“ i u njemu kažu: „Ovih dana ponovo se dijele leci koji uznemiruju preostale Hrvate katolike na području vrhbosanske nadbiskupije. Letak nosi naslov ‘Upitnik’ i dostavlja se na konkretne adrese ljudi, a radi se o dovršetku projekta ‘humanoga preseljenja’ Hrvata iz Bosne. Zainteresirani trebaju, naime, ispuniti osnovne podatke i odgovoriti žele li ‘rješenje stambenoga pitanja’ na područjima općina“ pod hrvatskom vlašću bilo u Bosni (jedan letak) bilo u Hrvatskoj (drugi). Upitnici se dijele i prognanicima „i onima koji su ostali u svojim kućama ili stanovima.“¹⁵ Ovo organizirano preseljenje se događa čak tri godine poslije rata (1998.) i to od dvije političke stranke koje izričito navode potpisnici „Prosvjeda“. Nije za čuđenje, jer su im upućivani pozivi da sjedište biskupije premjestite izvan Sarajeva, na tzv. „naše“ područje.

Ni danas još nije svima jasno da je politika Bosnu uporno raseljavala i dijelila, ne uvažavajući pritom ispravno opredjeljenje zabilježeno i 1995., prema kojemu: „Nitko ne može pravedno podijeliti Bosnu: pravedno bi bilo jedino ne dijeliti je, dopustiti joj da ostane ono što jest - Bosna!... Nikome neće biti dosta ono što dobije, pogotovo ono što mu ostane. Što će ostati samoj Bosni?“¹⁶ Sada je već sasvim očito, što će ova najveća tragedija Bosne dvadesetog stoljeća značiti za obitelji i demografsko stanje njezine budućnosti. Ipak se može očekivati da će se dogoditi ono, što se dogodilo Stadlerovim dolaskom u Bosnu 1882. godine. On je tada u Sarajevu zatekao samo oko 800 katolika, da bi taj broj stotinjak godina poslije, neposredno prije rata, iznosio oko 55 tisuća, a sada nešto manje od polovice toga broja. Ono što se u tom pogledu može dodati i za one koji su ostali i za iseljene je to, da i jedni i drugi moraju gajiti svoje hrvatsko rodoljublje i b-h domoljublje. Sve drugo je politička laž, jer je zemlja u kojoj si rođen i tvoja, kao temeljno ljudsko pravo i svojevrsna božanska kategorija.

14 I. TOMAŠEVIĆ - T. VUKŠIĆ (priređili), *Papa u Sarajevu*, Nadbiskupski ordinarijat vrhbosanski, Sarajevo 1997., str. 116.

15 *Vrhbosna*, službeno glasilo biskupija metropolije vrhbosanske, 1 (1998) 77-78.

16 F. ĐAPO (priređio), *Bosna i Hercegovina i Bošnjaci u politici i praksi dr. Franje Tuđmana*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo 1998., str. 112. - Naved. tekst je pisca P. Matvejevića.

Gorčinu političkog raseljavanja i povratka možda najbolje izražava javno objavljeno pismo jednog prognanika koji na kraju kaže: „U jedno ipak vjerujem: nisu se u BiH pogasila sva ognjišta, niti su svi ljudi ogrezli u krvi. Bujice zločina mržnje i zlih strasti nisu potopile i odnijele Bosnu. Ona je suviše tvrd orah, a zubi njenih ubica klimavi su i slabi.“¹⁷

1.4. Neka pitanja obiteljskog zakonodavstva

Moderni politički liberalizam je višeznačan pojam, ali mu njegovi današnji predstavnici kao temeljnu odrednicu pripisuju „zaštitu slobode pojedinca pred presezanjima države.“¹⁸ Iako je liberalni pravac već po samoj definiciji suprotan katoličkom poimanju života, kad je o obiteljsko-bračnim pitanjima riječ, devedesete su godine u Hrvatskoj označile neke oblike slobode između države i Crkve i u tom pogledu. Već je Ustav RH iz 1990. suzio načelo laiciteta braka, a obitelj stavio pod osobitu državnu zaštitu (čl. 61). Drugi se pomak dogodio potpisivanjem Ugovora o pravnim pitanjima sa Svetom Stolicom (Konkordat od 18.12.1996.) kojim se uređuju i državno-crkveni odnosi u materiji braka (čl. 13). Tek će Obiteljski zakon iz 1998. sklapanje crkvenog braka izjednačiti s građanskim učincima.¹⁹

Problemi, međutim, ni time nisu riješeni, pogotovo ne oni koji se tiču zaštite obiteljskog morala, pri čemu je pobačaj jedno od klasičnih pitanja. Kako se teško prekida s liberalnom etikom socijalističkog tipa, pokazuje jedan događaj koji u javnosti do danas nije niti mogao biti poznat. U tijeku pripremanja ustavno-zakonskih okvira za novi obiteljsko-bračni život u Hrvatskoj, jedan je liječnik u ime zaštite prava na život, diskretno upućen u Sabor da o tome održi predavanje. Nakon provjere je li zaista došao u ime Crkve, sabornici su pristali na predavanje i odgovorili oduševljenim aplauzom. Kada se poslije pojavio Prijedlog zakona o ovoj temi, iz njega je bio izbačen onaj dio teksta u kojemu se ljudski život mora štiti „od trenutka začeća“, jer je isključenje ovoga izraza tražila stranačka disciplina tada odlučujuće stranke.²⁰

17 *Oslobodjenje*, Sarajevo, 24. 5. 2000., str. 21; (A. Topić iz Bugojna, prognanik u splitskom „sobičku“).

18 A. UZELAC, *Od liberalizma do katolicizma... Novo pravno uređenje braka*, u: H. G. FLECK (priredio), *Liberalizam i katolicizam u Hrvatskoj II.*, Zaklada Friedrich-Naumann, Zagreb 1999., str. 249, odakle su i korišteni neki podaci za ovu temu.

19 Obiteljski zakon je objavljen 22. 12. 1998. (*Narodne novine* br. 162), stupio na snagu osmog dana po objavljivanju, a primjenjuje se od 1. 7. 1999. (članak 372 - posljednji).

20 Okolnosti događaja „saborski“ predavač (dr. med. A. L. iz hrvatskog ogranka „Pro vita“) osobno mi je iznio u Sarajevu 8. svibnja 2000. god.

Jednom usvojena ovakva orijentacija podudara se s logikom koju u Hrvatskoj liječnici moraju dalje slijediti. Naime, ako žele obavljati svoj posao, nije im dovoljno znanje, stažiranje i diploma, nego moraju pristupiti udruženju liječnika i potpisati program koji uključuje i obavljanje pobačaja. Da je to tako, potvrđuje i „Plava knjiga“, kako se interno naziva. Izdao ju je 1992. Republički fond zdravstvenog osiguranja i zdravstva i u njoj su za medicinsko osoblje točno propisani tzv. „vremenski i kadrovski normativi“ po kojima se određuju bodovi za pojedine medicinske zahvate. Tako se npr., pored odstranjivanja abdominalne ekstrauterine trudnoće, za tzv. „druga“ odstranjivanja embrija (označeno pod šifrom 57440) dobiva 132,16 bodova; vakuumska aspiracija za prekidanje trudnoće (57510), 4,26; „dručkiji“ prekid trudnoće (57520), 8,52; amniocenteza (oblik prenatalne dijagnoze, koji nije bezopasan, pogotovo rani) (57530), 12,78 ; te umjetna inseminacija (92701), 4,26 bodova.²¹

Što se tiče Bosne i Hercegovine, područje obiteljskih odnosa kao i pitanje pobačaja još se regulira starim republičkim odredbama i zakonom o „postupku za prekid trudnoće“ iz 1977. s nadopunama iz 1987. godine.²² Zanimljivo je da Klinika za ginekologiju i akušerstvo u Sarajevu odnedavno već obavlja i umjetnu inseminaciju, zasad samo homolognu (relativno niska cijena zahvata iznosi oko 2.200 DM).²³ Prema tome, zakonodavstva obiju zemalja slijede liberalnu praksu, pa je stoga „zločin pobačaja“ (*Gaudium et spes*, 51) izjednačen s ubojstvima i zločinima u ratu, a ni druga bioetička pitanja medicine nisu bez ozbiljnih moralnih dilema.

1.5. Globalna „zavjera protiv života“

O čemu se ovdje radi? Demografske probleme i zaštitu ljudskog života treba sagledavati u širim okvirima opasnosti i od tzv. svjetske globalizacije. Na to je upozorio Ivan Pavao II. (na prijemu 7.04.2000.) predstavnike UN-a, Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda: ponovio im je zahtjev za zaštitu obitelji te ljudskog života i dostojanstva, jer su u tom pogledu sve više na udaru siromašne i manje razvijene zemlje. Trend protiv katoličkog shvaćanja života je u porastu, pa je tako nedavno svjetska skupina nevla-

21 Usp. M. TOTH - D. ŠABLIJAN, *Popis dijagnostičkih i terapijskih postupaka u zdravstvenim djelatnostima. Vremenski i kadrovski normativi*, Republički fond zdravstvenog osiguranja i zdravstva Hrvatske, Zagreb 1992., oznake stranica 5-171 i 9-203.

22 Provjereno u Ministarstvu zdravstva, Sarajevo.

23 Prema TV-emisiji BHT od 29. 3. 2000. (repriza).

dinih organizacija pokrenula kampanju protiv statusa promatrača Svete Stolice pri UN. Razlog su stavovi Crkve o pobačaju, izrečeni na UN-konferencijama u Kairu i Pekingu.²⁴

Da je na djelu svjetsko orkestrirano stvaranje negativnog mentaliteta prema ljudskom životu, očito je i iz ranijih riječi Ivana Pavla II., još 1995.: Nalazimo se, kaže, „pred jednom objektivnom ‘zavjerom protiv života’, u koju su uključene i međunarodne ustanove, zauzete ohrabriranjem i programiranjem pravih i vlastitih kampanja“. Sukrivci tih „kampanja“ i „zavjere“ su i sredstva društvenog priopćavanja, jer šire „u javnom mnijenju onu kulturu koja predstavlja pribjegavanja kontracepciji, sterilizaciji, pobačaju i samoj eutanaziji“. Sve ove metode se čak predstavlja „kao znak napretka i osvajanja slobode, dok bezuvjetne stavove u korist života prikazuje kao neprijatelje slobode i napretka“.²⁵

Ovakva propaganda po svijetu se širi preko točno određenih „velikih organizacija i međunarodnih udruženja“. Oni tako šire lažan način života kao lijek protiv prenapučenosti i to pod krivim pojmovima, kao tzv. „reprodukcijско zdravlje“ ili čak „spolno i reprodukcijско pravo mladih“.²⁶ Neke od tih specijaliziranih organizacija pomažu klinikama koje prihvaćaju metode protiv ljudskog života. Ide se dotle da su se infiltrirali i u međunarodne organizacije koje su u našim krajevima uz humanitarnu pomoć dijelili i kontraceptivna sredstva (npr. u izbjegličkom centru Gašinci/Đakovo), kako je potvrđeno iz udruge „Pro vita“.²⁷

Pored svega toga, danas je i u medicinskoj tehnologiji jasno da ni kontraceptivna sredstva nisu tzv. „sigurna“ sredstva za sprječavanje života („safe sex“; „anti-life mentality“) ili borbe protiv virusa side (virus side je veličine samo 0,1 mikroma, a mikropore prezervativa 5-10 mikrona). Prema tome, riječ je i o neznanstvenoj antropologiji, a još više o protumoralnoj politici koja naivnom dijelu svijeta obično kasno otvara oči.

1.6. Problemi s drogom

Teško je izdvojiti društveno pitanje za koje bi se moglo reći da je prioritetno za rješavanje. Pa ipak, za Hrvatsku - a slično i za Bos-

24 Usp. *Informativna katolička agencija (IKA)*, Zagreb, 15 (2000) 18, 20; od 12. 4. 2000.

25 IVAN PAVAO II., *Evangelium vitae*, 17; usp. 12, 13.

26 IVAN PAVAO II. - PAPINSKO VIJEĆE ZA OBITELJ, *Ljudska spolnost: istina i značenje* (1995.), KS, niz Dokumenti 106, Zagreb 1997., br. 136.

27 Usp. bilj. 20.

nu i Hercegovinu - već se govori da je to problem droge. Dakako, o njezinoj rasprostranjenosti i posljedicama na obitelji, ovdje je moguće nešto reći samo u sažetim naznakama. Temeljni problem droge je u činjenici da njezina zloraba proizvodi ozbiljna individualna fizička i psihička oštećenja, a potom obiteljske i društvene nered. Pored brojnih drugih, to je i moralno pitanje. Ono je nerijetko vezano uz lišavanje uporabe svijesti i slobode, ljudske osobnosti i autonomije. Slabljenjem ili u težim slučajevima gubitkom ovih bitnih duhovnih vrednota čovjeka, umanjuje se ili čak prestaje njegova puna moralna aktivnost i odgovornost. Međutim, nije riječ samo o gubitku ljudskog identiteta, već su s drogom povezana i neka druga pitanja.

Jedno od njih je i pojava side koju neki nazivaju kugom modernog doba. Pretpostavlja se da je do humane infekcije sidom došlo ugrizom majmuna. Uzročnik ove zasad neizlječive bolesti jest virus (i retrovirus) pod današnjim nazivom „HIV“ (Human Immunodeficiency Virus) koji je otkriven 1983. god. na Pasteurovu institutu u Parizu. Virus dovodi do uništavanja obrambenog sustava u ljudskom organizmu, pa odatle i naziv „Sida“ (Syndrome d'immunodeficiency *ac*quise) ili „Aids“ (Acquired Immunodeficiency Syndrome).²⁸ Veza droge i side jest u njezinom prenošenju korištenjem iste igle kod intravenske narkomanije. Dakako, virus side se prenosi i drugim načinima: homo/heteroseksualnim putem, tjelesnim lučevinama, krv i krvni proizvodi (nekontrolirana transfuzija), organi i tkiva za transplantaciju, te nepoštivanje medicinskih pravila sterilizacije i asepsa.²⁹ Lažna sigurnost o zaštiti prenošenja side gradi se također na reklamiranju i primjeni raznih kontraceptivnih metoda, kako je već rečeno.

Posebno pitanje droge jest njezina liberalizacija.³⁰ Problem se ne rješava ozakonjenjem tzv. „lakih“ droga, jer je to odveć pojednostavljeno i često ispolitizirano pitanje, a rizik učinaka je suprotan od onoga što se time htjelo postići. U svakom slučaju problem ne treba mistificirati ni zataškavati, nego tražiti šira društvena rješenja. U tom smislu, zakonska liberalizacija droge kao i njena primjena u terapijske svrhe pri liječenju drogiranih, nije pravo rješenje.

28 Usp. I. VODOPIJA, *AIDS: stanje i perspektive deset godina nakon otkrića*, u: V. POZAIĆ (uredio), *AIDS. Činjenice-zavaravanja-nade*, FTI, Zagreb 1992., str. 15-17ss; P. ŠOLIĆ, *Radost ljubavi. Studije i članci*, CUS, Split 1994., str. 277-280ss.

29 Usp. letak udruge „Pro vita“, *S.O.S. SIDA S.O.S.* (bilj. 20).

30 Usp. PAPINSKO VLJEČE ZA OBITELJ, *Treba li ozakoniti „lake“ droge?*, posebno br. 3 i 15, *Vrhbosna*, službeno glasilo biskupija Metropolije vrhbosanske, 2 (1997) 107-109; prijevod iz *L'Osservatore Romano*, 22. 1. 1997., str. 7.

Dakako, kod najvećeg dijela ozbiljnih narkomana, za početak je potrebna hospitalizirana medicinska terapija radi primjene postupaka fiziološke dezintoksikacije. Međutim, koristiti farmakološka sredstva (npr. metadon, ali i druge supstancije kao ansiolite, sedative, antidepresivne tablete, stimulante i psihofarmake), praktično samo znači primjenu drugih droga, koje ne doprinose oslobađanju od ovisnosti.³¹ Zato, razlikovati teške od lakih droga i pritom ozakoniti ove posljednje, u biti ne predstavlja ništa drugo nego začarani krug. Ovdje zaista vrijedi načelo: „*Droga se ne pobjeđuje drogom!*“ (v. bilj. 30). Konačno, problem nije u samoj drogi kao takvoj, nego prije svega u osobi čovjeka i u ljudskom duhu, kao vrednotama kojima će se obitelj i društvo djelotvornije štititi od ove moderne počasti.

Droga je često jednosmjerna ulica, a za neke i put bez povratka. Koliko je ona zahvatila naše društvo, po svojoj prilici mi nismo još niti svjesni. Iako je teško govoriti o sigurnim podacima, konzumacija droge u Hrvatskoj je posljednjih godina u porastu. Računa se da otprilike svaki drugi srednjoškolac „proba“ drogu, te da rano uzimanje počinje u prosjeku s 14 godina, što je gotovo izjednačeno sa svjetskim prosjekom koji iznosi 13,5 godina. Ono što je pritom otežavajuće za suzbijanje, stoji u činjenici da se za konzumaciju dozna prosječno tek 2-3 godine po prvom uzimanju. Pored toga, godišnje se pojavljuje i do dvije tisuće samo evidentiranih novih ovisnika. Trenutno najmlađi ovisnik koji se u Zagrebu „skida“ s droge ima tek deset godina. Iznose se, međutim, i neke pojave koje nimalo ne idu u prilog borbi protiv droge u Hrvatskoj i to: da je za 1999. godinu u državnom proračunu za uništenje droge bilo predviđeno samo 1.500 kuna; zatim, nepostojanje državnog programa za resocijalizaciju ovisnika; raskorak struke i politike u suzbijanju ovisnosti; naznake za postojanje sprege policije i liječnika, te nepostojanje zakonske regulacije o drogi. Ipak, u najnovijem prijedlogu zakona hrvatske Vlade, legalizacija droge se zasad ne predviđa, ali se za njezino „udruženo rasturanje“ predviđa kazna zatvora i do četrdeset godina. Uzme li se u obzir da u rasturanju droge postoji i organizirano tržište u kojemu i sami ovisnici za jedan „šut“ ili „fix“ (jedno uzimanje) moraju ih prodati 4-5 drugima, slika je o ovom problemu je prilično jasna.³²

31 Usp. B. HÄRING, *Etica medica*, Paoline, Roma 1973., str. 310-324; od istog autora, *Liberi e fedeli in Cristo III*, Paoline, Roma 1981., str. 95-99; F. COMPAGNONI (i drugi, uredili), *Nuovo Dizionario di teologia morale*, S. Paolo, C. Balsamo (Milano) 1994., str. 353-354.

32 Ovi podaci o drogi u Hrvatskoj izneseni su u dvije TV-rasprave HRT 1, od 22. 5. i 1. 6. 2000.

Slika o stanju droge upotpunjuje se i iz Centra za sprječavanje i liječenje ovisnosti u Kliničkoj bolnici „Sestre milosrdnice“ u Zagrebu podatkom da se od kriminalnog tržišta drogom u Hrvatskoj godišnje ostvari više od milijardu kuna prometa; da je od 1990. do 1999. god. broj ovisnika kroz ilegalnu drogu udeseterostručen; te ako se takav trend dugoročno nastavi da će na 50.000 rođenih godišnje 1.500 mladih ljudi biti izgubljeno.³³ Rješavanju ovisnosti doduše doprinosi jednim dijelom i Crkva kroz alternativne zajednice liječenja od droge, ali i povremenim izjavama za javnost. Tako su *Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve* i Komisija HBK *Iustitia et pax* 1999. godine izdali zajednički dokument „Kako zaustaviti širenje droge u Hrvatskoj“. U njemu se insistira na preventivnom radu suzbijanja droge kroz odgoj i obrazovanje, te kroz organizaciju slobodnog vremena za mlade.³⁴ Međutim, u nedostatku državnoga nacionalnog programa, droga i dalje ostaje hrvatski problem broj jedan.

S druge strane, s velikom sigurnošću se može reći da ni u Bosni i Hercegovini stanje nije bolje, pogotovo što je u okolnostima posljednjih godina ovo područje postalo vrata droge između Istoka i Zapada, te što ova zemlja zasad ima „važnijih“ problema.

Ono što svako dobro organizirano društvo mora poduzeti jest: najprije uočiti stanje i posljedice uzimanja droge, zatim tražiti uzroke i napokon rješenja. Eksplozija ovog problema, kako ga neki nazivaju, za posljedicu ima i činjenicu da droga najčešće zahvaća mlade ljude i upravo je tu tragedija za budućnost obitelji. Otudenost i nezainteresiranost za mnoge vrednote, kao jedan od proizvoda današnje kulture, dovodi do nekoliko karakterističnih tipova mladih u društvu.³⁵

U prvu skupinu mogu se ubrojiti oni koji uopće ne reagiraju na društvenu otudenost, koje i sami postaju dio. Takvi jednostavno slijede struju, dopuštajući da se vode izvanjskim trendovima i okolnostima. Nerijetko su to dobro situirani sinovi društvenog „položaja“ kojima je sve unaprijed osigurano. Drugi tip su oni mladi koji odbacuju svaki autoritet, stvaraju probleme svojim obiteljima, u školi, okolini; to je njihov način društvene, političke, pa i religiozne borbe

33 Podatke iznosi voditelj Centra pri Kliničkoj bolnici, dr. Slavko Sakoman; usp. *Glas Koncila*, 24 (2000) 8, od 11. 6. 2000.

34 Dokument je objavljen u *Glasu Koncila*, 11 (1999) 3, od 14. 3. 1999.

35 Usp. I. FUČEK, *Eksplozija droge - simptom nedostatka vrijednosti*, u: *Obnovljeni život*, časopis za religioznu kulturu, Zagreb, 4 (1982) 337-356 (gdje se koristi i govor Ivana Pavla II. „Le ferite della droga richiedono nuovi Samaritani“ u Castel Gandolfo od 9. 8. 1980. - Centro Italiano di Solidarietà).

protiv otuđenosti. Napokon, treću orijentaciju slijede oni mladi koji stanje oko sebe prihvaćaju pasivno i nezainteresirano, jer drugi pristup za njih i nema smisla. Svoje frustracije afektivno nezrelih osoba pretvaraju u neodgovorno ponašanje, jer se osjećaju odbačeni, nezaposleni i napušteni, te bez jasna životna smisla i mladenačkih motivacija i droga im nerijetko postaje dobrodošlo rješenje. U izravnoj povezanosti s ovakvim stanjem, Ivan Pavao II. nalazi tri „vakuuma“ ili životne praznine, kao uzroke toga stanja. Prvi je *psihološki vakuum* i on razorno pogađa mlade ljude pojedinačno, kako je i opisano. Drugi se može nazvati *socijalni vakuum*. U njemu najveću odgovornost za probleme droge ima samo društvo koje preko svojih državnih i političkih struktura, obiteljima ne stvara odgovarajuće uvjete. I konačno, treći i kao posljedica dvaju prethodnih, stoji *religiozni vakuum* zbog kojega mladi - ne nalazeći u društvenim okolnostima smisao životnih vrednota - lako gube svaku pa i religioznu orijentaciju, te tako često posežu za drogom kao najlošijim zamjenskim rješenjem.

Postoje li druga rješenja? Iz naših dosadašnjih domaćih iskustava valja reći da prije svega treba stvoriti preduvjete cjelovitog pitanja suzbijanja droge: zakonske, medicinske, novčane i druge organizirane stručne oblike u ovom području. Pritom se ne može zanemariti uloga alternativnih zajednica kao i drugih poluprivatnih inicijativa s njihovim iskustvima. Ona potvrđuju da, uz primarno medicinsko-fiziološko oslobađanje od droge, onom psihološkom više doprinose alternativne terapijske zajednice i to iz više razloga: prije svega u njima su veće mogućnosti produžene rehabilitacije, zatim kontinuirana informacija i odgoj, povjerenje i solidarnost prema ovisnicima. Ipak, takve zajednice nisu nipošto zamjena za osobnu volju narkomana i za državne programe, nego je samo u zajednici djelotvornije prate u stvaranju njihove psihološke neovisnosti.

Ovakvim oblicima borbe protiv droge nastoji se riješiti samo dio trenutnih ovisnika. Za preostali dio ili za buduća rješenja, neki oblici legalizacije droge ili njezino isključivo represivno suzbijanje bile bi lažne alternative. čini se stoga, da cjelovita rješenja treba tražiti u uvođenju *primarne prevencije* na razini društvenih programa. U njima bi morali biti obuhvaćeni ne samo mladi, nego i roditelji i to s naglaskom na umijeće razgovora s mladima, te u prepoznavanju prvih simptoma uzimanja droge. Ono što pritom ni u kom slučaju ne može biti zanemareno, nalazi se u potrebi odgoja za duhovne ljudske vrijednosti. Sva je prilika da gubitak osjećaja za ovo područje života i jest glavni razlog ne samo uzimanja droge nego i ukupnog stanja u našim obiteljima i današnjem društvu uopće.

2. Neke unutarnje dileme obiteljskog pastoralala

2.1. Problem neredovitih stanja „braka“

Nema nikakve sumnje da su navedene, ali i druge suvremene vanjske okolnosti razlogom promjena u današnjim katoličkim zajednicama. Pa ipak, čini se da ništa manje problema ne stvaraju i neke pojave koje toj zajednici donose ozbiljne posljedice iz samih unutarnjih obiteljsko-bračnih odnosa. Povijest društvenih analiza upućuje na zaključak da je u posljednjih stotinjak godina, ali i nešto prije s počecima industrijalizacije, došlo do prekida tradicionalne ravnoteže u kojoj su se do toga vremena obiteljske zajednice nalazile u relativnoj sigurnosti društvenog okruženja. Po brojnim je pokazateljima današnje društvo na vrhu gubitka takve sigurnosti.

Stoga, više nego o uzrocima takva stanja, ovdje je riječ o posljedicama onih pojava koje iznutra razaraju brak i obitelj. Crkva je sasvim svjesna da su pojave ove vrste redovito razornije od onih vanjskih, kao što to uostalom vrijedi i za druga područja. Nutarnja razaranja su najpogubnija za svaki oblik zajednice. Svi oni koji se u pastoralu susreću s problemima o ljudskoj slobodi i odgovornom ponašanju prema drugima uopće, o shvaćanju braka, pobačaja, o smislu života, te napose roditelji kojima su ova pitanja u odgoju također bliska: svi oni mogu potvrditi da su ove i slične teme na dnevnom redu za rješavanje. Ovdje ćemo ipak izdvojiti jednu pojavu koja ima sve karakteristike razaranja bračnih a potom i obiteljskih odnosa: riječ je o nevjenčanim zajednicama ili točnije o „neredovitim“ stanjima (Ivan Pavao II.) koja su nespojiva s katoličkim shvaćanjem bračnog zajedništva. Od takva društvenog „standarda“ - a on očito odudara od redovitog crkvenog poimanja braka - nisu nipošto izuzeta ni iskustva naše Crkve. Ne navodeći evidentirane državne podatke kao dokaz za to, dovoljno je iz njih navesti zaključak, po kojemu su nevjenčane životne zajednice u Hrvatskoj u porastu, a usto se „prosječno više-manje“ raspada svaki sedmi, a u gradovima svaki treći brak.³⁶

Neosporno je da osim vanjskih utjecaja na ovakvo stanje, važnu ulogu ima i dubina odgoja u vjeri, jer se opravdano tvrdi „da je vjera integrirajući dio oblikovanja osobnosti mladog vjernika i da kao takva pripada u svakodnevno odgojno događanje kako na obi-

36 O tome usp. K. KORAČEVIĆ, *Novije promjene u življenju i shvaćanju braka i obitelji*, u: *Bogoslovska smotra*, Zagreb, 2-3 (1999) 271-283; isti autor, *Glas Koncila*, 23 (2000) 14, od 4. 6. 2000.

teljskoj razini tako i izvan nje³⁷. Zato je kršćanskim brakovima potrebna trajna podrška crkvene zajednice o čemu govore noviji dokumenti iz ovog područja. Zbog osjetljivosti Ivana Pavla II. za praktična pastoralna rješenja ove vrste, u njegovih 30 dokumenata kroz 22 godine pontifikata, dobar dio prostora je posvećen upravo braku i obitelji. Ipak, ovdje treba izdvojiti njegovu pobudnicu *Familiaris consortio* - *Obiteljska zajednica* koja, iako je objavljena pred nepunih 20 godina, pokazuje svu svoju aktualnost o problemima o kojima je riječ.³⁸ Naročita vrijednost ovog dokumenta je u tome da je on nastao iz triju biskupskih sinoda (od kojih posljednja 1980.) uz suradnju Fapinskog Vijeća za obitelj, te šireg kruga teologa i suradnika cijele Crkve sa iskustvima u ovom području.

2.2. Rješenja u „neredovitim situacijama“

Za temu o nekim unutarnjim obiteljskim dilemama, važno je četvrto poglavlje iz pobudnice *Obiteljska zajednica*. Pitanje je značajno i radi potrebe za ujednačenom praksom oko podjele sakramenata, ali i zbog različitih iskustava s kojima se naši katolici u tom pogledu susreću, naročito izvan okruženja domaće crkvene zajednice. Stoga, ovaj dokument donosi praktične smjernice za obiteljski pastoral o nekim najčešćim „neredovitim situacijama“ obiteljskog života (br. 79 - 85).

1. Prvo takvo neredovito stanje odnosi se na učestalu pojavu, nazvanu „*brak na probu*“. Ovdje je sasvim očit utjecaj tehnokratskog mentaliteta našeg vremena po kojemu se npr. radnik u tvornici prima na probni rad, pa ako se pokaže uspješnim, možda će i dobiti stalno zaposlenje. Životna je zajednica, međutim, nešto sasvim drugo. U njezinom zasnivanju se ne može govoriti o probi, jer je riječ o ljudskoj osobi i njezinom dostojanstvu. Pogotovo je to neprihvatljivo iz razloga proisteklih iz vjere: za katolike je brak simbol i stvarnost jedinstva koje ne može biti ni probno ni privremeno (*Obiteljska zajednica*, br. 80).

2. Nadalje, u pitanju je i shvaćanje koje dovodi do tzv. „*slobodne veze*“ koja je bez ikakva društvenog pravnog oblika (neprihvatanje ženidbe kao takve, nesposobnost trajnog životnog vezanja, konkubinat). To je neka vrste zajedničkog života koji nema ni gra-

37 J. BALOBAN, *Hrvatska kršćanska obitelj na pragu XXI. stoljeća*, u: *Glas Koncila*, Zagreb 1990., str. 177.

38 IVAN PAVAO II., *Familiaris consortio - Obiteljska zajednica*, KS, niz Dokumenti 64, Zagreb 1981.

danski ni crkvenu valjanost. Dokument navodi neke suvremene motive koje ljudi obično navode za takvo stanje: ekonomske, kulturne, vjerske ili psihološke poteškoće, prezir društvenih ustanova, kolebljivost, nezrelost ili jednostavno način života. Za uređivanje slobodnih veza potrebno je njihovo poznavanje, te se upućuje na moguća rješenja u župnoj zajednici (br. 81).

3. Daljnja neredovita situacija je ona u kojoj su dvoje katolika sklopili samo „građanski brak“. Istina, ovi su slučajevi društveno i moralno blaži od prethodna dva, te iako u njima postoje bar građanske obveze, ipak su za katoličku zajednicu građanski brakovi neprihvatljivi. Uza sve razumijevanje osoba u takvu stanju, oni kao katolici moraju težiti spoznaji „kako je nužna veza između izbora života i vjere koju ispovijedaju“ (br. 82).

4. Pored toga, postoje i parovi koji su „rastavljeni“ od zajedničkog života bez građanske sudske odluke, kao i „razvedeni“ građanskim parnicom, a da nisu ponovo civilno vjenčani. Svi oni iz raznih razloga ne žive u bračnoj zajednici, ali im i dalje ostaje na snazi crkvena ženidba. Crkva, međutim, može pod određenim okolnostima odobriti osobnu rastavu u posebnom sudskom postupku (odvojenost od zajedničkog života, ne poništavajući samu ženidbu, jer to i ne može: kan. 1151-1155, 1692-1696). Odvojenost se odobrava kao „krajnji lijek“, nakon uzaludnih pokušaja sačuvati zajednički život, dok je građanski razvod njegov konačni prekid (br. 83).

5. Konačno, u neredovita stanja idu i „razvedeni i ponovno oženjeni“ (oba pojma u građanskom smislu). Njima i dalje ostaje sakramentalni ženidbeni vez. Prema njima, kao i prema ostalim slučajevima, ostaje i obveza zajednice da se svi oni ne osjećaju napuštenima od Crkve, bez obzira na ne/mogućnost primanja sakramenata (br. 84).

S druge strane, sasvim je razumljivo da za sva navedena stanja ne postoji jednaka moralna odgovornost, ali niti ista mogućnost pristupa sakramentima. Stoga, crkvena sakramentalna praksa, sakramente ispovijedi i pričesti ne dopušta:

- a) onima koji su samo u građanskom braku;
- b) krivcima za rastavu dok se ne provede potrebni crkveni postupak;
- c) krivcima za građanski razvod;
- d) civilno razvedenima koji su ponovni civilno vjenčani.

Ako promatramo bit stvari, osobe koje su u ovakvim neredovitim stanjima ustvari same sebi onemogućuju euharistijsko zajedništvo u Crkvi, jer im je život u objektivnoj suprotnosti s njezinim trajnim naukom u ovoj materiji. Pored toga, pripuštanje sakra-

mentima druge bi uvelo u zabludu i krivo shvaćanje nerazrješivosti ženidbe. Ostalima (brak na probu, slobodne veze, nedužna strana za rastavu ili razvod ako nije u pitanju novi građanski brak), sakramenti se mogu dijeliti, ali samo uz uobičajene uvjete za sakramentalno pomirenje (ispovijed). Drugim riječima, oni moraju ili prekinuti sa postojećim stanjem ili ozakoniti svoje stanje u crkvenom smislu. Međutim, novi *Katekizam Katoličke Crkve* iz 1992. (KKC) navodi još jednu mogućnost, koja je doduše i ranije postojala (*probata praxis Ecclesiae* - provjerena praksa Crkve): da se civilno razvedenima koji su ponovno sklopili civilni brak, može omogućiti primanje sakramenata, ali samo „onima koji se pokaju što su povrijedili znak Saveza i vjernosti Kristu, obvezavši se živjeti u potpunoj uzdržljivosti“ (KKC, 1650; *Obiteljska zajednica*, 84). Ipak, ovakva rješenja teško mogu računati s realnošću primjene na sve ponovno vjenčane, pogotovo na mlađe parove.

Valja, međutim, pri svemu ovome uvažiti još jednu činjenicu: da se primanje sakramenata u navedenim slučajevima nipošto ne rješava „sudom savjesti“ ili na svoju ruku, nego je potreban vanjski postupak. Naime, tumačeći temeljni moralni nauk, Ivan Pavao II. u enciklici *Veritatis splendor* (1993.), br. 54-64, piše da se odnos slobode, zakona i moralne savjesti mora promatrati u kontekstu istine, božanskog zakona, objektivnih i univerzalnih načela, te uz pomoć Učiteljstva Crkve. Dvije godine poslije Papa izjavljuje rimskoj Roti (10. 2. 1995.), da će se „nedvosmisleno“ izbjegavati rješenja koja se u ovim pitanjima odnose na teške prilike i na gotovo „unutarnji forum“ (sud savjesti), te da se pritom moraju poštivati „kanonske norme na snazi“.³⁹ Drugim riječima, primanje sakramenata se rješava izvan ispovijedi, u vanjskoj crkvenoj oblasti, jer to i jesu vanjska javna pitanja. Razlozi su sasvim očiti: ni bračna se zajednica ne zasniva u tajnom nutarnjem „sudištu“. Na taj se način ujedno otklanja i opasnost oko nejedinstvene prakse ili samovoljnog moralnog relativizma, do čega bi moglo doći - i dolazi - zbog subjektivnog tumačenja ovih pitanja. Stoga je potrebno da oni koji žele primati sakramente, a tiču ih se gornji slučajevi, rješenja traže izvan ispovjedne prakse.

U kontekstu rješenja ovih problema treba promatrati i nastojanja njemačkih biskupa iz Gornjorajnske crkvene pokrajine (Freiburg, Mainz, Rottenburg - Saier, Lehman, Kasper). Oni su 1993. uputili „Pastirsko pismo“ i „Načela“ (temeljne upute) o pas-

39 Usp. o tome opširnije u *L'Osservatore romano* od 26. 11. 1997.; *Vrhbosna*, 1 (1998) 41-47.

toralu rastavljenih i ponovno vjenčanih, tražeći za njihovo stanje „razumna rješenja“ koja se „mogu obrazložiti i teološki i pastoralno“. Tražili su svojevrsni kompromis za pojedinačna individualna stanja u kojima je općenite norme Crkve „teško primijeniti“ pastoralno. Radi se uglavnom o sudu vlastite savjesti (*in foro interno*) po kojoj prethodni brak ne bi bio valjan, iako to u javnom području (*in foro externo*) ne mogu dokazati. Iako su pritom naglasili da se ne radi „o uklanjanju važećeg prava i važeće norme, nego o njihovoj primjeni u teškim i kompleksnim situacijama po ‘pravu i pravičnosti’“ (*aequitas canonica*), Zbor za nauk vjere je 1993. odgovorio da „nisu potpuno održali“ katoličku nauku. Nakon kasnijeg razgovora s biskupima o ovoj temi, Zbor je u svojoj Izjavi (14. 9. 1994.) naglasio da se sada već radi i o mišljenjima koja su proširena na opću Crkvu, a ne samo na njemačke prilike i pozicije diferenciranog pastora.⁴⁰

Konačno, dobro je podsjetiti da u ukupnom radu sa obiteljima u župnoj zajednici pažnja mora biti usmjerena i prema onima koji ne mogu sudjelovati u sakramentalnom jedinstvu crkvene zajednice. Ona mora poduzeti sve da se takvi ne osjećaju odijeljenim dijelovima Crkve, jer u njezinom životu mogu sudjelovati kroz brojne druge oblike aktivnog doprinosa (*Obiteljska zajednica*, 84; *KKC*, 1651). Tako radeći, crkvena će zajednica pokazati i sačuvati svjedočanstvo o samoj sebi i o svojoj ulozi u društvu. Time će se ujedno lakše ostvarivati putovi prema općem dobru. Pritom će se također ne samo olakšati „neredoviti“ slučajevi stanja u brakovima, nego ublažiti i ostale vanjske okolnosti i nutarnje dileme koje utječu na današnje obiteljske zajednice. Koliko god je to možda ponekad samo daleki ideal, pastoralni doprinos Crkve uvijek mora biti u službi obitelji, a obitelj u služenju životu i zajednici.

3. Zaključak

Kada govorimo o braku i obitelji - a tu se dotiče samo jedno od pitanja tzv. zadnjeg utemeljenja pojedinca i društva - tada katolička stajališta zastupaju logičnije zahtjeve od nekih drugih opredjeljenja. Ti zahtjevi polaze od dubljih rješenja, nego što to prihvaćaju npr. neoliberalne struje izvan Crkve. One nisu dosljedne u onom dijelu

40 Usp. P. ARAČIĆ (uredio), *Obitelj u Hrvatskoj - stanje i perspektive* (zbornik radova), Biskupski ordinarijat Đakovo/HAZU Osijek, Đakovo 1995., str. 156-192; navodi str. 186, 187, 189; na istom mjestu i izjava Zbora za nauk vjere, *Pismo biskupima Katoličke Crkve o pristupanju razvedenih i ponovno vjenčanih vjernika euharistijskoj pričesti*, od 14. 9. 1994.

priznavanja ljudskog života u kojem se doduše zalažu za ljudska prava u teoriji, ali ih praktično osporavaju kad je riječ o tzv. „pravu“ na pobačaj, eutanaziju ili o nekim slobodnim oblicima braka, pa čak i o ozakonjenju istospolnih bračnih zajednica. U ukupnoj ljudskoj civilizaciji, bračna i obiteljska zajednica je uvijek bila „sveto“ područje koje je čuvalo ljudsko društvo, samo mu moderno doba sve više osporava tu ulogu i to manje više iz dnevnih pragmatičnih motiva. Kao dokaz za takvo stanje, dovoljno je baciti pogled na neke zao-kružene cjeline pojedinih država ili naroda u laganom nestajanju, koje već osjećaju potrebu za populacijom iz „uvoza“ kao da se radi o običnoj tržišnoj ekonomiji.

U tom pogledu iskustvo sve više pokazuje da postoji potreba za utemeljenjem nekih osnovnih moralnih, pravnih, pa i političkih pretpostavki koje neće opterećivati opstanak ljudske zajednice, kao što je to uglavnom sada tendencija u zapadnoj kulturi. To je razlog da formalnom utjecaju kršćanstva danas treba posvetiti veću pažnju, naročito u osnovnim zajednicama Crkve, zvale se one župne, misijske ili sutra neki drugi oblici alternativno organiziranog pastoralala. U novije vrijeme tek je Ivan Pavao II. ozbiljnije ukazao na novu „kulturu smrti“ u kojoj „stari faraon, osjećajući prisutnost i porast sinova Izraelovih kao brigu, podvrgao ih svakoj vrsti tlačenja i naredio da se ubije svako muško novorođenče židovskih žena (usp. Izl 1,7-22). Na isti način ponašaju se danas mnogi moćnici na zemlji“. I ne samo to, nego „umjesto da pristupe i riješe ove teške probleme poštivajući dostojanstvo osoba i obitelji i nepovredivo pravo svakog čovjeka, oni više vole podržavati i svim sredstvima nametati masovno planiranje rađanja“. Da takvo stanje bude još nepovoljnije, pojedine međunarodne ustanove stvaraju znanstvene i sustavne programe pod zavodljivim pojmom „reprodukcijskog zdravlja“ i to u okviru „objektivne zavjere protiv života“,“ vrteći se tako u začaranom krugu tzv. napretka, ali i propasti.

Što poduzeti dalje za sprječavanje društvenog, kulturnog i religioznog raslojavanja obiteljskog života? Na takva pitanja već postoje načelni odgovori i smjernice u novijim crkvenim dokumentima, ali ih treba pastoralno i teološki osvježiti i za naše prilike. Prije svega, u obiteljsko-bračnom pastoralu od svećenika se traži jedinstven pristup u primjeni moralnih načela, tj. da „budu složni glede mjерила“, napose u pripravi zaručnika za vjenčanje, ali i u sakramentu pomirenja. Nadalje, za djelotvorni pastoral moraju postojati poseb-

41 IVAN PAVAO II., *Evandjelje života*, 12, 16, 17; te *Ljudska spolnost: istina i značenje*, 136.

ni „savjetnici i centri“ u kojima se mogu rješavati problemi ove vrste; zatim je potrebno „bez ikakve dvosmislenosti izlagati nauku Crkve“ uz prihvaćanje odluka Učiteljstva; što napokon pretpostavlja i dobro poznavanje ukupne materije ovoga područja.⁴²

Narasta uvjerenje da klasična struktura obiteljskog pastoralara više ne odgovara današnjim potrebama, jer na operativnoj razini kasnimo. To je ozbiljan razlog za uzbunu u tom pravcu, iako u svim našim dijecezanskim adresarima manje više postoje evidentirana obiteljska vijeća. Sve se više čuju glasovi da mladež „izmiče brizi Crkve“; da je očit nedostatak inicijativa za posliježenidbeni pastoral; te da napokon, koliko god to zvučalo izazovno, „treba pod hitno napustiti klerikalni koncept dušobrižništva“.⁴³ Koliko su u ovom pogledu neka nova usmjerenja naše Crkve ostvariva, sasvim je drugo pitanje.

LE MINACCE E LE SFIDE PER LA FAMIGLIA ODIERNA

Un cenno sulla situazione familiare della Bosnia ed Erzegovina e della Croazia

Riassunto

La situazione sociale ideale in una nazione o cultura è sempre una utopia il cui valore non si dubita. Se l'esperienza umana avesse stabilito la famiglia come orientamento fondamentale di ogni comunità nazionale o statale, allora non avremmo trascurato detto valore ideale anche nell'ambito della famiglia stessa. Intanto, negli ultimi decenni, la questione circa la famiglia è stata resa difficile a causa di cambiamenti basilari, i quali, appoggiati dalla socializzazione e dalla globalizzazione, contengono un disordine profondo.

La Chiesa, che è coinvolta in questioni circa la famiglia, indica nei documenti più recenti, alcuni orientamenti generali al fine di salvaguardare i valori provati dalla società. In Bosnia ed Erzegovina e in Croazia, le famiglie non sono risparmiate dalle sfide dei problemi comuni o di quegli specifici in queste regioni. A tale riguardo, si tratta di alcuni fenomeni più

42 Usp. PAPINSKO VLJEČE ZA OBITELJ, *Priručnik za ispovjednike o nekim pitanjima bračnog čudoređa*, KS, niz Dokumenti 108, Zagreb 1997., br. 16 i 17 trećeg dijela; *Evangelium vitae*, 88; *Humanae vitae*, 28-29; *Familiaris consortio*, 70.

43 J. BALOBAN, *Glas Koncila*, 23 (2000) 14, od 4. 6. 2000.

evidenti: un contesto familiare poco favorevole, le migrazioni, la guerra e la politica di trasferimento forzato delle popolazioni, le legislazioni familiari civili arcaiche o indefinite, strutture contro la vita, la droga ed anche alcuni dilemmi in mezzo alla pastorale familiare.

Una analisi critica della società attuale permette di concludere quanto segue: l'equilibrio familiare odierno è sconvolto. Ad una sempre più attuale valutazione, si devono aggiungere i pensieri secondo i quali alcune strutture pastorali classiche circa la famiglia non sono più adeguate attualmente; a volte nella Chiesa c'è un ritardo nel confronto dei metodi di lavoro ed in rapporto a quelli nuovi o più adattati. Finalmente, si lascia per ultimo il concetto troppo „clericale“ del curatore d'anima. Sta nella domanda di capacità organizzativa della Chiesa ossia di quella personale, il fatto di chiederci: Quando e in quale misura alcune iniziative di rilievo potranno essere messe in pratica?